

JELSUM, DE HERVORMDE KERK

Exterieur.

De op de terp van Jelsum gelegen kerk vindt haar oorsprong in de 12de eeuw en is toen in romaanse stijl van tufsteen gebouwd. Het gebouw toont zich aan de noordzijde nog voor een groot deel in haar vroegste gedaante. We zien hier een rijke romaanse muurversiering: twee rijen spaarvelden boven elkaar, gescheiden door lisenen, en beide gedekt door rondboogfriezen. In de bovenste velden zijn nog de sporen te zien van gedichte kleine romaanse vensters. Een romaans venster van later datum is ook dichtgemetseld. Van twee naast elkaar gelegen gotische ingangen is één gedicht. Een meer oostwaarts gemaakte ingang is gedicht met siermetselwerk.

Het bakstenen koor dateert uit de 15de eeuw en heeft gotische vensters. De zuidzijde is grotendeels bekleed met baksteen en heeft nog enkele tufsteen fragmenten met daarin ook rondboogfriezen. Ook de zuidmuur heeft - later ingebroken - gotische vensters. De zuidelijke ingangspartij laat een combinatie zien van een rechthoek en een spitsboog. De rechthoek fungeert als een omlijsting van de spitsboog. Onder het pleisterwerk boven de ingang is de vorm van een beeldnis te ontwaren.

De gotische zadeldaktoeren zijn ook van baksteen gebouwd. De oostelijke topgevel is versierd met nissen. De toren is in 1775 en opnieuw in 1906 ommetseld. Tegen de zuidmuur van de kerk bevindt zich een grafkelder uit het begin van de 19de eeuw voor het geslacht Van Wageningen, dat nog steeds het nabijgelegen Dekema State bewoont.

Interieur.

De kerk van Jelsum moet al in de 16de eeuw een aantal vaste zitplaatsen hebben gehad rondom de preekstoel. Uit die tijd is nog een aantal eikenhouten banken en fragmenten daarvan, met gotische briefpanelen, bewaard gebleven. In 1660 werden nieuwe banken aangebracht. Daarvan is ook nog een deel aanwezig. De overige banken dateren uit 1915.

De eikenhouten preekstoel, die op de hoeken is versierd met korintische pilasters is in 1703 vervaardigd door de timmerman Jan Aukes. Aan weerszijden van de lessenaar bevindt zich een koperen arm met blaker. Het interieur is vooral van belang vanwege de gesneden rozetten tegen het laatgotische houten tongewelf. Hierop zijn de symbolen van het lijden van Christus uitgebeeld, achtereenvolgens van west naar oost: twee ineengestremde vierpassen; de letters I.H.S. (griekse beginletters van "Jezus"); lans en rietstaf met spons; kruis; doorboorde voeten; hart; doorboorde handen; doornenkroon; Majestas Domini (de gekroonde Christus, de rechterhand zegenend omhoog en een wereldbol met kruis in de linkerhand, is omgeven door engelen). Deze reeks rozetten is een van de weinige nog overgebleven middeleeuwse gewelfversieringen in Friesland.

De trek balken rusten op gesneden sleutelstukken.

Het middenpad is geheel bedekt met zerken. Voor de preekstoel liggen zerken van de predikanten-familie Bekker. De bekende en omstreden theoloog Balthasar Bekker, die vooral bekend is geworden door zijn boek "de Betoverde Wereld", is na zijn overlijden te Amsterdam in 1696 bijgezet in het familiegraf van zijn tweede vrouw in de kerk van Jelsum. Zijn zoon Johannes Henricus was predikant in Jelsum van 1705 - 1737 en is eveneens in de kerk begraven. In de voorkerk staat een zerk van rode zandsteen opgesteld. Deze heeft het graf bedekt van S. Saeck Donia "piorinne tot Barlahiem". Bij "Barlahiem" of Bartlehiem, zoals de tegenwoordige buurtschap aan de Dokkumer Ee heet, was van 1170 - 1580 het nonnenklooster "Bethlehem" gevestigd.

Orgel.

Het orgel is in 1834 gebouwd door de Leeuwarder orgelbouwers L. en J. van Dam. Daarbij is gebruik gemaakt van materiaal uit het oude orgel, dat oorspronkelijk een kabinetorgel was en in de 18de eeuw was herbouwd tot kerkorgel voor Jelsum. Dit orgel had één klavier en 11 stemmen. Vermoedelijk hebben de gebroeders Van Dam voor de bouw van het nieuwe orgel in 1834 ook gebruik gemaakt van een bestaande orgelkas van elders.

Het orgel heeft de volgende dispositie:

Hoofdwerk:

Prestant 8', Holpijp 8', Octaaf 4', Cornet disc. 3 st., Quint 3', Octaaf 2', Nazart 1 1/2'.

Bovenwerk:

Viool de Gamba 8', Fluitdoes 8', Fluit d'Amour 4', Gemshoorn 2', Tremulant'.

De klavieren kunnen worden gekoppeld, het pedaal is aangehangen.

Dekemastate.

Ten zuidoosten van de kerk ligt Dekemastate, waarvan de oorsprong vermoedelijk teruggaat op een 13de eeuwse stins. In de 15de eeuw was er sprake van een Fetsa State op die plaats. Toen die in het begin van de 16de eeuw in het bezit kwam van het geslacht Van Dekema, werd de naam van dit geslacht met de state verbonden, tot op heden. Het gebouw werd hersteld en vergroot. Tot 1633 bleef de state in het bezit van de Dekema's. Daarna werd het huis door verschillende geslachten bewoond: Van Doys, Van Burmania, De Rochebrune en Houth. In 1791 werd Dekemastate het eigendom van Gerard Van Wageningen. In 1814 werd het gebouw met een verdieping verlaagd. Dekemastate is een van de weinige nog overgebleven states in Friesland die voor een belangrijk deel haar oorspronkelijke vorm heeft weten te behouden. Het illustere huis is ernstig in verval, maar de restauratieplannen liggen klaar. Dekemastate, omgeven door een gracht

en geboomte, is door een muur van de buitenwereld afgescheiden. Het wordt nog bewoond door een telg uit het geslacht Van Wageningen.

T.E. van Popta
1990